

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

О.О. Непочатенко, доктор економічних наук
О.Т. Прокопчук, кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва

В статті представлено аналіз сучасного стану сільськогосподарської кооперації в Україні, виявлено та проаналізовано основні причини, що стримують розвиток виробничих та обслуговуючих кооперативів. Запропоновано першочергові заходи, які сприятимуть розвиткові кооперативного руху на селі

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарська кооперація, сільське господарство, виробничі та обслуговуючі кооперативи, ринок, збут.

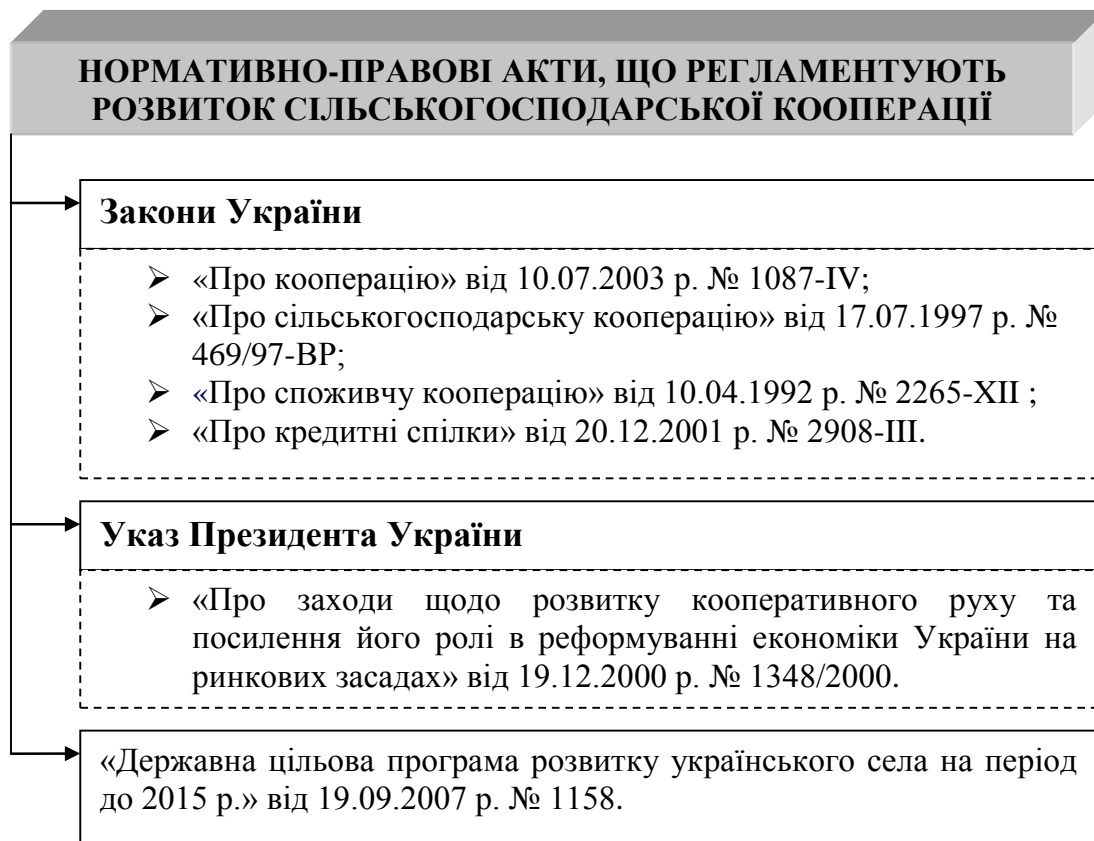
Ефективне сільськогосподарське виробництво є основою забезпечення продовольчої безпеки держави, задоволення потреб населення країни високоякісними продуктами харчування в достатній кількості та різного асортименту. Нинішня структура аграрного сектору, при якій збільшується концентрація земель агрохолдингів, що спеціалізуються на вирощуванні високорентабельних та монокультур переважно зернової та олійної груп, а виробництвом трудомісткої плодоовочевої та м'ясо-молочної продукції займаються дрібні особисті селянські господарства та фермери, є незбалансованою. Сільськогосподарська концентрація в такому вигляді не передбачає соціальний розвиток села, створення нових робочих місць, зниження цін на продукти харчування. Отже, сьогодні одним із найважливіших механізмів усунення соціально-економічних проблем у сільській місцевості є розвиток та підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що в сучасних умовах досить гостро стоїть питання щодо відродження сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Зокрема цій темі присвятили свої праці вчені-аграрники: В.В. Гончаренко, В.В. Зіновчук, М.Й. Малік, Л.В. Молдаван, А.О. Пантелеймоненко та інші. Проте проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, з огляду на їх актуальність, ще потребують подальшого дослідження.

Методика досліджень. Для наукового вирішення поставлених у статті завдань використано загальнонаукові методи наукового пізнання та дослідження економічних явищ. Теоретико-методологічною основою дослідження є праці вітчизняних та закордонних науковців і практиків, а також нормативно-правові акти України, що регулюють відносини у сфері сільськогосподарської кооперації. У статті використано такі методи дослідження: абстрактно-логічний та економіко-статистичний, зокрема монографічний, порівняння та графічний.

Метою даної статті є аналіз сучасного стану сільськогосподарської кооперації в Україні, визначення перспектив розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні з метою удосконалення відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками та покращання добробуту селян.

Результати досліджень. В Україні для успішної діяльності сільськогосподарських кооперативів сформовано достатнє нормативно-правове поле (рис. 1) [1-3]. Зокрема, це Закони України «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про споживчу кооперацію», «Про кредитні спілки», Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах». Крім того, Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. та Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва» передбачають надання бюджетної підтримки особистим селянським господарствам, а також створенню і функціонуванню сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із заготівлі, переробки та збуту продукції тваринництва, штучного осіменіння тварин, створенню й утриманню культурних пасовищ і суб'єктів малого підприємництва на селі.

Рис. 1. Нормативно-правове поле, що регламентує діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні

На сьогодні потенціал сільськогосподарської кооперації в Україні залишається нереалізованим. Кількість виробничих кооперативів у 2008-2012 рр. постійно знижувалась, невеликою була й кількість обслуговуючих кооперативів (рис. 2). Частка обслуговуючих кооперативів у загальній кількості сільськогосподарських кооперативів у 2008 р. становила 49,4%, у 2009 р. — 34,3, у 2010 р. — 41,6%, у 2011 р. — 44,2% та у 2012 р. — 53,3%.

Рис. 2. Динаміка кількості сільськогосподарських кооперативів (у розрізі їх видової класифікації) та частка обслуговуючих кооперативів у загальній кількості с/г кооперативів

[За даними Державної служби статистики України та оперативною звітністю Головних управлінь агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій].

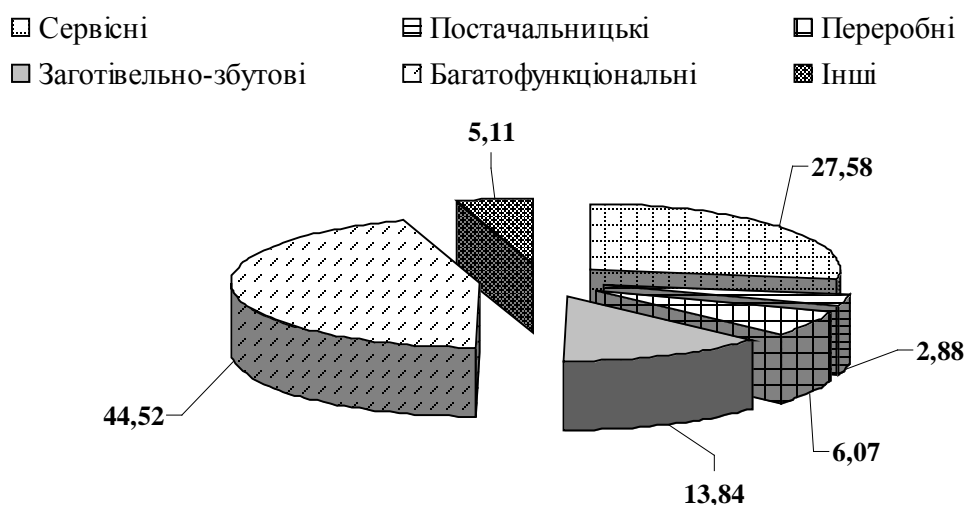
Виробничий кооператив є юридичною особою, яка створюється громадянами з метою здійснення господарської діяльності на засадах підприємництва [6]. Основною причиною зниження кількості виробничих сільськогосподарських кооперативів є неможливість використовувати найману працю, що передбачено кооперативними принципами, закріпленими у законодавстві. Як наслідок, виробничому сільськогосподарському кооперативу важко реагувати на ринкову кон'юнктуру, зменшуючи чисельність працівників при низькому попиті та наймаючи додаткову робочу силу при зростанні ринку. Врешті, сільськогосподарський виробничий кооператив позбавляється перспектив подальшого існування і, як правило, або припиняє свою діяльність, або відбувається його реорганізація у певний вид господарського товариства.

Натомість, перспективи розвитку існують у сільськогосподарській обслуговуючій кооперації, яка є ключовим механізмом самоорганізації сільських товаровиробників, захисту невеликих селянських, фермерських господарств від недоброчесних посередницьких структур та залежності від них. Такий вид кооперації сприяє [4]:

- підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва завдяки оптимізації витрат товаровиробників на придбання засобів виробництва, проведення окремих технологічних операцій, здійснення маркетингових досліджень, а також збільшення прибутку від реалізації продукції;
- розширенню доступу сільськогосподарських товаровиробників, особливо особистих селянських та фермерських господарств, до агросервісних послуг;
- удосконаленню для сільськогосподарських товаровиробників процесу реалізації продукції, більш ефективному використанню каналів збуту, досягненню міцних позицій на ринку, адаптації до ринкових умов;

– створенню додаткових робочих місць у сільській місцевості, поліпшенню соціального захисту сільського населення, підвищенню рівня життя на селі.

Нині в Україні найбільшого розповсюдження набули спеціалізовані, агроторгові та багатофункціональні кооперативи (рис. 3).

Рис. 3. Структура сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, %
[Складено та узагальнено за даними джерела 5].

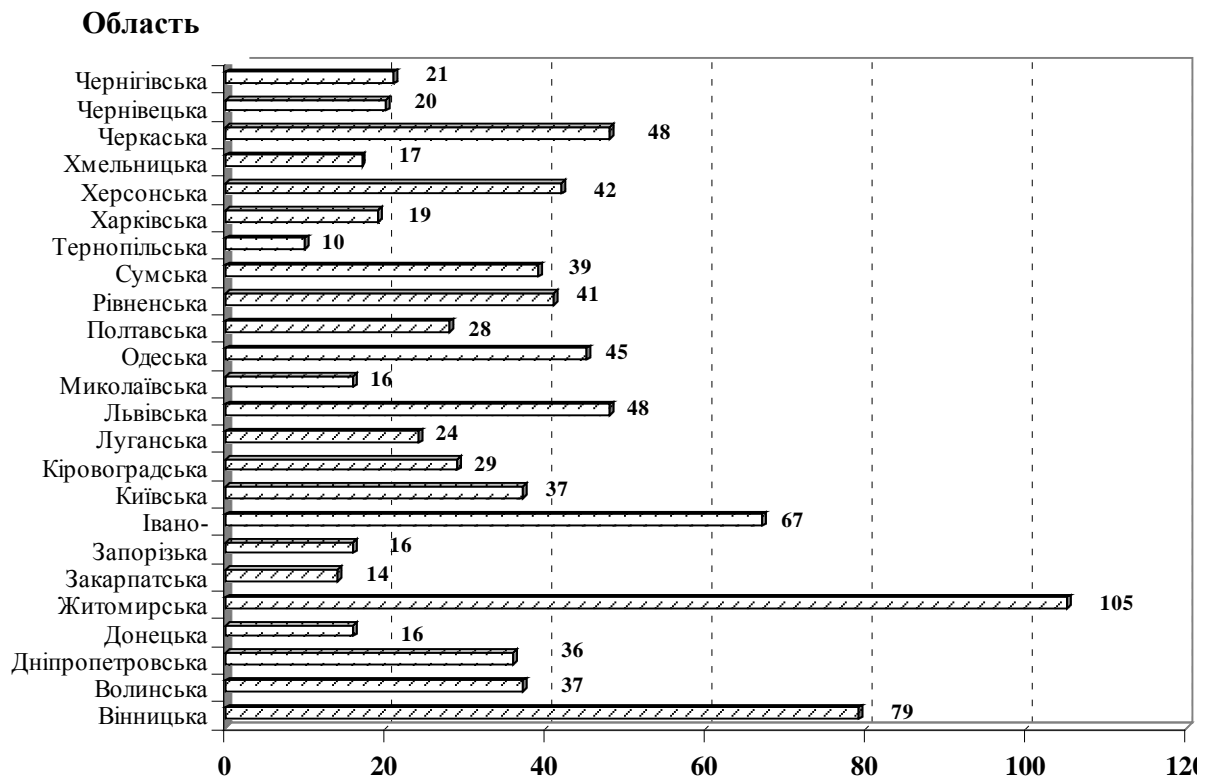
Кількість зареєстрованих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за досліджуваний період не була сталою. Аналіз рис. 4 показує, що динаміка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні протягом 2008 – 2012 рр. носить стрибкоподібний характер. На початок 2010 р. кількість кооперативів істотно зменшилась і становила 645 одиниць. Значне зменшення кооперативів у 2011 р. свідчить про пасивну державну підтримку щодо розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Рис. 4. Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та розмір їх державної підтримки в Україні

Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в регіональному розрізі відображено на рис. 5.

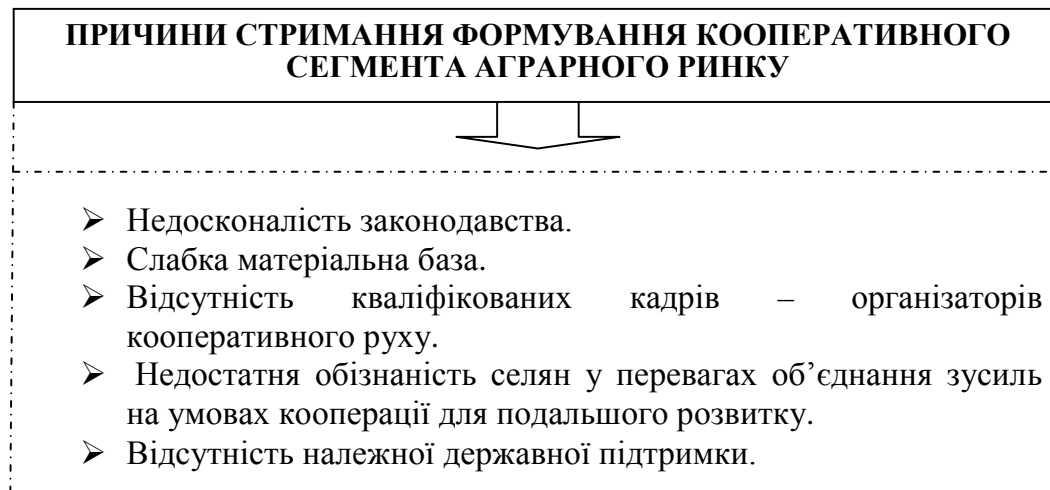
☐ Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за регіонами України

Рис. 5. Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за регіонами України (станом на 01.01.2013 р.)

На початок 2013 р. кількість зареєстрованих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів найбільшою була в Житомирській обл. (105), Вінницькій обл. (79) та Івано-Франківській обл. (67). Найменшою їх кількість була в Тернопільській обл. (10), Закарпатській обл. (14), Запорізькій та Миколаївській обл. (по 16 відповідно).

Визначну роль у формуванні та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відіграє держава. Поступово відійшовши від безпосередньо адміністративного управління, виконання заготівельно-збутової функції та матеріально-технічного забезпечення аграріїв, держава повинна зосередити свою увагу на регулюванні їх діяльності переважно за допомогою ринкових важелів. На сучасному етапі державна фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів не завжди характеризується узгодженістю та системністю заходів, здійснюваних органами державної влади стосовно кооперативних організацій. Водночас, однією з найгостріших проблем їх розвитку залишається формування фінансових ресурсів, оскільки кооперування приваблює, в основному, сільськогосподарських товаровиробників з відносно обмеженими фінансовими можливостями, а кооперативна ініціатива реалізується, головним чином, там, де непотрібне залучення спеціальних коштів. Ключові причини стримання формування кооперативного сегмента аграрного ринку узагальнено на рис. 6.

Рис. 6. Основні причини стримання формування кооперативного сегмента аграрного ринку

Таким, чином, за результатами дослідження кооперативного сегмента аграрного ринку виявлено, що ключовими проблемами функціонування і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є наступні:

1. Низький рівень державної підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Так, Міністерством аграрної політики та продовольства України у 2000 р. було затверджено «Програму становлення і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як неприбуткових організацій» та «Рекомендації щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з використанням майнових паїв або часток в майні, що знаходиться у спільній частковій власності колишніх членів реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств». Проте ні Програма, ні Рекомендації не виконуються у повній мірі.

2. Подвійне оподаткування обслуговуючих кооперативів. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» обслуговуючі кооперативи не ставлять за мету отримання прибутку, а отже, мають бути визнані як неприбуткові організації і звільнені від оподаткування доходу. Натомість у Податковому кодексі України (ст. 157) [3] обслуговуючий кооператив не внесено до переліку неприбуткових установ та організацій, і він оподатковується на загальних підставах. Таким чином, нині відбувається подвійне оподаткування: членів обслуговуючого кооперативу, а також наданих ним послуг.

3. Низький рівень професійних знань управлінського персоналу обслуговуючого кооперативу щодо цілей і мети створення, особливостей оподаткування та господарської діяльності об'єднання, шляхів подальшого розвитку кооперативу через відсутність спеціалізованої підготовки фахівців у цій сфері у системі вищої освіти.

4. Нерозвиненість споживчої кооперації та відсутність її підтримки з боку Центральної спілки споживчих товариств України (Укоопспілки), що не сприяє відродженню і зміцненню споживчих товариств, захисту інтересів її членів і сільського населення. Так, майнові об'єкти системи господарської кооперації перебувають у вкрай незадовільному стані, а ціни в кооперативних крамницях Укоопспілки завищені на 20-60% порівняно з приватними магазинами.

5. Нерозвиненість кредитної кооперації. У 2012 р. кількість кредитних спілок в Україні становила 610, у 2011 р. — 679, у 2010 р. — 821; їхні активи були на рівні відповідно 2,4 млрд грн, 3,3 млрд грн, 4,5 млрд грн [7]. Це значно менше, ніж у розвинутих країнах: у Німеччині діє близько 2,5 тис. кредитних кооперативів [8], у США – 8,9 тис. кредитних спілок з активами близько 694 млрд дол. США [9]. Розвиток кредитної кооперації в Україні стримують відсутність загальнодержавної системи гарантування вкладів членів кредитних спілок (як це має місце щодо вкладників банків); відсутність нормативно-правових та інституційних умов розвитку фінансової інфраструктури ринку кредитної кооперації; недостатність реальних механізмів захисту прав членів кредитних спілок, що є одночасно їх власниками та клієнтами [10]. Водночас, в існуючих умовах, коли банкам не вигідно кредитувати дрібних сільгоспвиробників (якими є переважна більшість фермерів, одноосібників та особистих підсобних господарств), кооперативна система фінансово-кредитної взаємодопомоги, яка належить селянам, повинна бути фінансовою основою їх розвитку і стати джерелом забезпечення сільських жителів доступними кредитами та іншими фінансовими послугами.

Висновки. Отже, існуючі в Україні організаційно-економічні та правові умови не забезпечують розвиток кооперативного руху на селі. Водночас об'єднання селян у кооперативи сприятиме ефективній реалізації ресурсного потенціалу сільського господарства при збереженні робочих місць, соціальному розвитку сільських територій. Поряд зі зміцненням фермерства та крупнотоварного приватного виробництва необхідно розвивати кооперативний рух на селі, який має стати важливим фундаментом структурної перебудови сільського господарства.

Таким чином, розвиток вітчизняної сільськогосподарської обслуговуючої кооперації сприятиме створенню якісно нових відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками, об'єднанню їх зусиль для вирішення економічних проблем, покращенню добробуту селян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 3.06.2009 р. № 557 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: Постанова Кабінету Міністрів України від 9.03.2011 р., № 272 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Податковий кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”](http://Ліга:еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”). — 2010.
4. Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М.Й. Малік, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. — 2010. — №3. — С. 3-9.
5. Малік М.Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері / М.Й. Малік // Економіка АПК. — 2010. — №12. — С. 106-111.

6. Молдаван Л.В. Роль кооперативів у подоланні сільської бідності / Л.В. Молдаван, Д. Ф. Крисанов, Л. О. Удова // Економіка АПК: міжнар. наук. — вироб. журн. — 2010. — № 11. — С. 121-129.
7. Цимбал В.О. Проблеми розвитку обслуговуючої кооперації на селі / В.О. Цимбал // Агроінком. — 2011. — №4. — 6. — С. 72-80.
8. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Огляд // [Електронний ресурс] — Режимдоступу: http://i.cp.org.ua/files/97_silskogospodarskiobslugovuju4ikooperativi.doc.
9. Ушкаренко Ю.В. Сільськогосподарська кооперація в еволюційному вимірі: моногр. / Ю.В. Ушкаренко. — Херсон: Айлан, 2009. — 404 с.
10. Шолойко А.С. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в умовах застосування програмно-цільового методу фінансування / А.С. Шолойко // Облік і фінанси АПК. — 2011. — № 2. — С. 93-98.

Одержано 3.09.2013 р.

Аннотація

Непочатенко Е.А., Прокопчук Е.Т.

Современное состояние и перспективы развития обслуживающей сельскохозяйственной кооперации в Украине

В статье осуществлен анализ современного состояния сельскохозяйственной кооперации в Украине, определены перспективы развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации в Украине с целью усовершенствования отношений между сельскохозяйственными товаропроизводителями и улучшения благосостояния крестьян. Также обосновываются необходимость и перспективы возрождения сельскохозяйственной обслуживающей кооперации в Украине. За результатами исследования установлено, что в Украине существующие организационно-экономические и правовые условия не способствуют развитию кооперативного движения на селе. В то же время объединение крестьян в кооперативы будет способствовать эффективной реализации ресурсного потенциала сельского хозяйства при сохранении рабочих мест, социальном развитии сельских территорий. Рядом с укреплением фермерства и крупнотоварного частного производства необходимо развивать кооперативное движение на селе, которое должно стать важным фундаментом структурной перестройки сельского хозяйства.

Ключевые слова: кооперация, сельскохозяйственная кооперация, сельское хозяйство, производственные и обслуживающие кооперативы, рынок, сбыт.

Annotation

Nepochatenko O.O., Prokopchuk O.T.

Current state and prospects of development of agricultural service cooperatives in Ukraine

The article presents an analysis of the current state of agricultural cooperatives in Ukraine, particularly the prospects for development of agricultural service cooperatives in Ukraine in order to improve relations between agricultural producers and improve the welfare of farmers. Also were justified the need and prospects for revival of agricultural service cooperatives in Ukraine. By the results of the study was found that organizational, economic and legal conditions in Ukraine are not conducive to the development of the cooperative movement in the countryside. At the same time the union of peasants in cooperatives will contribute to the effective implementation of the resource potential of agriculture in the preservation of jobs, the social development of rural areas. Next to the

strengthening of farming and large-scale private production, it is necessary to develop the cooperative movement in rural areas, which should be an important foundation for the restructuring of agriculture.

Keywords: cooperatives, agricultural cooperatives, agriculture, manufacturing and service cooperatives, market, sale.

УДК 658.8.012.12: 631.1: 339.187

УПРАВЛІННЯ ЗБУТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Т.А. Ткаченко, аспірант

Уманський національний університет садівництва

У статті окреслено проблеми управління збутовою діяльністю сільськогосподарських підприємств та проаналізовано канали реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області.

Ключові слова: збут, сільськогосподарські підприємства, рослинництво, тваринництво, прибуток, канали реалізації.

Орієнтація економіки України на інтеграцію у світовий ринковий простір вимагає забезпечення структурних змін в економічному потенціалі суб'єктів господарювання та адекватної політики підвищення ефективності їх маркетингової діяльності.

В умовах жорсткої ринкової конкуренції підприємства та організації змушені еволюціонувати, щоб не залишитися за бортом прогресу та бізнесу [7, с. 67]. Нині суб'єкти підприємництва мають на меті поєднати виробничі можливості з бажаннями потенційних клієнтів. Від ефективного управління збутовою діяльністю залежить виробнича програма підприємства і результати його господарської діяльності. Заходи щодо підвищення функціонування сільськогосподарських підприємств є безперспективними тоді, коли відсутні чіткі методи управління збутовою діяльністю, які допомагали б вести конкурентну боротьбу. Збутова діяльність більшості аграрних формувань здійснюється неефективно. Цій проблемі присвятили свої наукові праці О.М. Азарян, Л.В. Балабанова, С.В. Близнюк, А.В. Войчак, С.С. Гаркавенко, Е.П. Голубков, Є. Ромат, В.І. Крамаренко, О. Майборода, Т.О. Примака, А.О. Старостіна, П. Шеремета.

Перехід України до ринкової економіки висунув величезну кількість проблем, практичне вирішення яких ускладнене через відсутність відповідних теоретичних і практичних розробок. Наразі неефективною є сфера управління збутом продукції сільськогосподарських підприємств. У дослідженнях проблем управління збутовою діяльністю українських сільськогосподарських підприємств недостатньо уваги приділяється відповідності організаційних структур управління стратегічним планам організації; також відсутня чітка методика управління процесами збуту готової продукції [1].

Аналіз проблем управління збутом відбувається на стадії розробки політики підприємств, а саме – вибору ефективної системи, каналів і методів збуту стосовно